

SPOLEČNOST: Jaké jsou příčiny naší bídy

20. září 2010

Před několika týdny zveřejnil prezident Václav Klaus v časopise Euro esej o situaci evropského liberalismu (Těžké časy liberálů, na NP 12.7.2010 - pozn.red.). Jádrem eseje je chmurný popis toho, jak jedna liberální bašta za druhou padá a nadchází neomezený triumf socialismu. Klausův popis je velmi přesný, nicméně nezachycuje žádnou příčinu toho, co se děje.

Český prezident v tom není sám. Stejný tón se ozývá už delší dobu z konzervativních kruhů. Spoustu takových textů je možné najít i v Konzervativních listech. A není to omezeno jen na české konzervativce. Když dlouholetý prorodinný aktivista James Dobson odcházel předloni do důchodu, napsal asi nejdepresivnější poselství své kariéry. Dlouhodobý ústupový boj se chýlí konci, hlavní opevnění jsou prolomena, naděje žádná nebo téměř žádná, dala by se jeho diagnóza shrnout.

V následujícím textu se pokusím shrnout a částečně rozvinout myšlenky dvou autorů, které nám pomohou pochopit, proč se věci vyvíjejí právě tímto směrem, a predikovat další vývoj. Zbaví nás to určitých nadějí, ale umožní nám lépe se připravit na to, co (téměř) nutně musí nastat. Protože se jedná o několik desítek let stará díla, jsou ověřena tím, že následující vývoj skutečně odpovídá jejich prognózám.

Prvním z těchto autorů je ekonom Joseph Schumpeter. Jako pozorný čtenář Karla Marxe pochopil, že kapitalismus bude dříve či později nahrazen socialismem a liberální demokracie bude nahrazena despocií. Pravicový konzervativce Schumpeter se toho děsil, pokoušel se najít v Marxově analýze chyby a nejspíš pochopil mechanismus zkázy kapitalistických společností lépe než sám Marx - což mu nebylo velkou útěchou.

Druhým z nich je sociolog Peter L. Berger, židovský intelektuál žijící v USA. V mládí levičák, který ale pozorně studoval empirickou realitu a pod vlivem faktů přešel na konzervativní stanoviska. V knize War over family ze 70. let věnuje skvělou kapitolu tématu dekadence a rozkladu společností. Pokud o dekadenci přemýšlíme, je důležité vidět, že primárně nejde o morální, ale o politické změny. Dekadence nespočívá v tom, že lidé mohou provádět neobvyklé sexuální praktiky. Dekadence - to je především legionářská hlídka, která může jakékoliv noci zabušit na dveře jakéhokoliv člověka a vyřídít vzkaz: "Ceasar si přeje, abys zemřel." Pozorujeme-li například současný spor o homosexuální manželství v Kalifornii, nemělo by nám uniknout něco hlubšího. Vůle jednoho jediného soudce stačí ke zrušení části ústavy schválené v lidovém referendu. Bylo tak přijato rozhodnutí, které otevírá cestu k tisícům soudních procesů proti staromilcům a zpátečníkům. Spojené státy americké přestaly být demokratickou zemí a přestaly svým občanům garantovat právní jistoty. Tak vypadá dekadence.

Nová třída

Oba autoři se shodují v tom, že žijeme ve společnosti, kterou otrásá ostrý třídní konflikt. Konflikt pravděpodobně ostřeji vyhraněný než byl ten ve 20. letech. Skutečnost, že stávek a barikád vidíme jen málo, na tom nic nemění. Ostatně ty otevřené konflikty, které vidíme, většinou chápeme špatně. Skuteční držitelé moci totiž vystupují v anarchistických oblecích,

jsou vyzbrojeni kameny, zápalnými lahvemi nebo připoutáni řetězy ke komínům. Ano, synové vysokých manažerů a politických funkcionářů jsou téměř výhradně na této straně. S nimi se perou dělničtí synkové v policejních uniformách. Obětí zvládnoucí třídy je tak mnohem spíš policista s rozbitým čelem než zatčený student elitní univerzity, pro kterého si tatínek přijede služebním BMW.

Skutečně hluboký konflikt se odehrává mezi "novou" a "starou" třídou. Novou třídou jsou ti, kdo mají zájem na tom, aby co nejvíce zdroji disponovala vláda a aby tyto zdroje byly rozdělovány na základě celospolečenské diskuze. Tím je dáno, že tato skupina sestává z těch, kdo mohou takovou diskuzi ovlivnit - sociologové, psychologové, profesionální konzultanti, manažeři lidských zdrojů, odborníci na reklamu, novináři, filmové hvězdy, univerzitní profesori, kazatelé, aktivisté neziskových sdružení, státní úředníci a mnozí další. Nová třída je vnitřně strukturována: od evropských komisařů nebo rockových hvězd v kampaních za lepší svět až po venkovské učitele. To je skupina tažená stavovským zájmem k tomu, co se tradičně nazývá socialismem.

Starou třídu Berger definuje jako ty, kdo jsou odpovědní za výrobu nebo prodej něčeho konkrétního. Lidé s velmi malou možností ovlivnit celospolečenskou diskuzi, ale o to vyšší schopností vyrábět nějaký užitečný produkt nebo dodávat nějakou službu. I tato třída je vnitřně strukturována: od majitelů výrobních podniků přes technické ředitele až po obyčejné dělníky a řemeslníky, vojáky nebo třeba zdravotní sestry. To všechno jsou lidé, jejichž stavovským zájmem je uchování systému svobodného podnikání.

Hranice mezi oběma skupinami není úplně jasná a ještě se zkomplikovala poté, co nová třída dobyla velké nadnárodní korporace a zcela je ovládla pro své zájmy. Nicméně o existenci třídního rozdělení nemůže být pochyb. Souvislost mezi profesním zařazením a politickými názory je potvrzená v mnoha výzkumech. Mimochodem, je silnější než souvislost mezi náboženskou vírou a politickými názory. To se týká i evangelikálních křesťanů.

Tímto rozdělením je také dána většina politické diskuze, která v současné době probíhá. Má stát regulovat, která firma zaměstná kolik žen a kolik mužů? Mají být zavedeny nové ekologické předpisy? Mají děti vyrůstat spíše v rodinách nebo spíše v ústavech? Má vláda financovat stavbu nové knihovny? Má dotovat výrobu národních filmů? To všechno jsou otázky, o které se zápasí v dnešním třídním boji.

Boj se ovšem nevede pouze o regulaci podnikání, ale také o "ochranný obal kapitalismu", tedy systém hodnot, rodinného života, náboženství, zvyklostí a dalších věcí, které nazýváme buržoazními, které umožnily vznik kapitalismu a které jsou předpokladem jeho přežití. Není náhoda, že ruští bolševici zavedli společně se znárodněním a koncentračními tábory i rozvody a volný přístup k potratům. A není náhodou, že hvězda moderního marxismu Erich Fromm označil reformaci za nejtemnější okamžik evropských dějin. Dnešní spory o homosexuální chování jsou jen logickým pokračováním snah o likvidaci kapitalismu jako ekonomického řádu.

Třídní konflikt by mohl být rázně ukončen tím, že by vlády přestaly financovat většinu současných programů, aktivit a úřadů. Příslušníkům nové třídy by nezbylo než si najít normální komerční zaměstnání a jejich názory by tomu po čase začaly odpovídat. Nová třída by prostě zmizela. Nicméně do současné doby dokázala nashromáždit takovou sílu, že je velmi snadno schopna něčemu takovému zabránit. To ostatně ukazuje i současná ekonomická krize. Ať už jsou jednotlivé příčiny analyzovány jakkoliv, stále je v pozadí skutečnost, že

podnikatelský sektor je natolik svázán státní regulací, že není schopen vytvářet dost pracovních míst. Nejjednodušší cestou z krize by bylo většinu regulací zrušit a uvolnit tím stlačenou energii podnikatelské aktivity. Nicméně je zřejmé, že státy zvolí raději vleklou krizi a riziko bankrotu, než by odlehčily podnikům. To výmluvně svědčí o tom, kdo ve skutečnosti drží moc.

Zastavit vývoj je nemožné

Schumpeterova prognóza vývoje počítá s tím, že s rozvojem kapitalismu poroste síla nové třídy. Stále více mladých lidí si může dovolit studium "nepraktických" oborů. A mění se struktura průmyslu vytváří stále větší prostor pro profesionální intelektuály se sympatiemi k socialismu. Nevyhnutelným důsledkem bude přechod k plnému socialismu a odstranění posledních zbytků občanských svobod. Začátek éry despotického socialismu, jehož nedůslednou a měkkou podobu známe ze Skandinávie a jehož důslednou a brutální podobu známe ze Severní Koreje. Zastavit vývoj není možné. Rozhodlo se o tom ve chvíli, kdy podnikatelé pomohli svrhnout evropské monarchie 19. století. S tehdejšími mocnáři zmizela poslední síla schopná zabránit vítězství nové třídy.

Berger ovšem hovoří ještě o druhé možnosti - nezvládnutý třídní konflikt vyvolá spirálu dekadence, která postupně pohltí celou společnost. Typickou součástí třídního konfliktu je totiž snaha zničit instituce soupeřící třídy. Tady udělám sociologickou odbočku. Člověk se liší od zvířat, mimo jiné, tím, že postrádá instinkty. Lidem je nahrazují instituce - soubory chování, představa a hodnot, které působí, že v podstatě bezmyšlenkovitě děláme správné věci. Snažíme se oženit s ženami, které milujeme. Taháme z vody děti, které tam spadnou. Jsme pohoršeni některými věcmi a povzbuzeni jinými. Bez takových institucí, jako je rodina, náboženství, zaměstnání, přátelství, trestání provinilců a řada dalších bychom nedokázali žít. Proto jsou tak důležité v třídních konfliktech. Jestliže někdo dokáže zlikvidovat instituce soupeřící třídy a nahradit je vlastními, končí jakékoliv pomyšlení na odpor.

Berger připomíná různé historické okamžiky, kdy se nové vládnoucí třídě podařilo zlikvidovat instituce soupeřící skupiny, ale nedokázala je nahradit. Postup je vždy stejný. Nejdříve je náboženství "odhaleno" jako něco relativního, bezvýznamného a čistě soukromého. Následuje obdobná likvidace morálky. V další fázi dojde na jakákoliv pravidla.

Bude ještě hůř

Zároveň s tím pronikají do vyšších tříd zvyky, názory a způsoby jednání, které byly dříve typické pro chátru (bezvýznamné skupiny nepatřící do žádné třídy). To je ostatně přesně to, co vidíme kolem sebe. Vždy existovali muži, kteří žili s ženou bez toho, že by se s ní oženili. Měli s ní děti, nepřispívali na domácnost (všechny prostředky musela sehnat žena), dětem se věnovali jen zcela minimálně a většinu času trávili v hospodách se svými kumpány. Typicky to byli zločinci z předměstských slumů. Dnes přebírají tentýž vzorec lidé s doktorátem.

Nebo jiný příklad. Za mého dětství bylo běžné, že pomocní dělníci měli ve svých dílnách fotografie nahých dívek. Kvalifikovaný dělník nebo mistr by si takový obrázek na své pracoviště nedal, u vedoucího to již bylo zcela nemyslitelné. O 30 let později najdete fotografie nahých mužů přilepené na stolech manažerek s vysokoškolským vzděláním. Všichni se začínáme chovat jako dřívější chátra.

Nová třída je schopna zlikvidovat instituce nepřátelské třídy. Není však schopna nabídnout jiný soubor institucí, které by byly dlouhodobě stabilní a vytvářely tak souvislý celek, aby se v nich dalo normálně žít. Výsledkem je chaos, ztráta schopnosti spolupracovat nebo i jen žít spolu a množící se psychické problémy. Společnost se rozpadá. Nová vládnoucí třída není schopna situaci řešit i proto, že je sama zachváčena relativismem, který vyvolala. Jediné, co jí zbylo, je nepřátelství k mizejícím institucím poražených. To pro vybudování nové společnosti nestačí. Chaos je ukončen až příchodem barbarů, kteří pevně věří svým institucím a nenechají si je zpochybnit. Nová vládnoucí třída jimi pohrdá, ale zároveň se jich děsí a neodvážívá postavit se na odpor. Ostatně, lidé bez institucí ani nemohou být žádného odporu schopni. Vůdce barbarů se tedy vyhlásí králem, nastolí se vši brutalitou pořádek a vytvoří novou říši. Ta přetrvává, dokud ji nezničí agresivní soused nebo nezvládnutý třídní konflikt.

Tři desítky let stará Bergerova práce tak vrhá ještě zcela nové světlo na současný konflikt s militantním Islámem. Základní problém není v Islámu. Pokud žena začne nosit tričko "v případě znásilnění se nebudu bránit a nebudu nic hlásit", dříve či později se najde násilník, který toho využije. To je naše současná euro-americká situace. Arabští a perští muslimové jsou prostě jen lépe připraveni než třeba somálští piráti.

Vypadá to, jako bychom měli na výběr ze dvou velmi špatných perspektiv. Dá se s tím něco dělat? Chodit do posilovny, učit se střílet a připravovat se na partyzánskou válku. Musíme ovšem počítat s tím, že nadcházející despotie bude disponovat řádově lepšími technologiemi než jakákoliv minulá říše zla.